

ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ

ΠΟΛΗ · ΑΚΡΟΠΟΛΗ · ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2004

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Πόλη – Ακρόπολη – Νεκρόπολη

Επιμέλεια

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΡ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ

11 Τμήμα νομικής διάταξης διαδικαστικού περιεχομένου περ. 500 π.Χ.

Τομέας II, θέση Νησί, από παράδοση (1995)¹.

Αρχ. Μουσείο Ρεθύμνου, αρ. ευρ. Ε 67.

Υ. 30,5. Πλ. 46,7. Πάχ. 9,5. Υ. γραμμάτων 3 - 4.

Ασβεστόλιθος. Σπασμένη μόνο στο άνω μέρος, ενώ η σωζόμενη επιφάνεια είναι φθαρμένη δεξιά και κάτω.

¿vacat?

- [---- άν]πιμολίοι ενα.[-----] >
 3 [-----]ον τόν μή έλθόντα [- -] <
 [- άνπιμολίοι]οντι ΟΤΙΜΔΑΠ.[- - -] >
 [- ¿vacat? vacat] <
 6 [-----]μοτονμην[-----] >
 [- ¿vacat] <
 [-----]ν...

Μετάφραση

- [- - εάν] διεκδικήσει δικαστικά [- - -]
 [- - -] αυτός που δεν θα εμφανιστεί [- - -]
 [- - -] διεκδικούν δικαστικά(ι). Σε όποιον(ι) όμως [- -].

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Το κείμενο είναι γραμμένο βουτροφοηδόν και τα γράμματα είναι χαραγμένα με επιμέλεια εντός οδγών των οποίων η μεταξύ τους απόσταση είναι 4,5 εκ. Το επίμηκες (εκτός του όμικρον) σχήμα των γραμμάτων, το οποίο υποδηλώνει και τη χρονολόγησή γύρω στο 500 π.Χ., είναι σύμφωνα με την Jeffery 1990, 308 πίν. 45: α4, δ1, ε4, η3, θ1, ι2, λ2, μ1, ο3, π1 (πρβλ. και το σχήμα των γραμμάτων των επιγραφών IC II.xii [Eleutherna].11, 19).

Το κείμενο είναι αποσπασματικό. Παρόλο που ο λίθος είναι σπασμένος μόνο στην άνω πλευρά, εντούτοις το αριστερό και μάλλον και το δεξιό πέρας δεν αποτελούν και το τέλος του σωζόμενου κειμένου. Ενώ στους στίχους 2-3 είναι πιθανή η συμπλήρωση *ένα[ρ]/ον τόν μή έλθόντα [ήμεν]*, «αυτός ο οποίος δεν θα προσέλθει (ενν. στη δικαστική διεκδίκηση) [να είναι] αφορισμένος»², μάλλον δεν συμβαίνει το ίδιο και στους στίχους 4-5. Έτσι, στα αριστερά, και ίσως και στα δεξιά, το κείμενο πρέπει να είχε χαραχθεί σε συνεχόμενο (ή συνεχόμενος)³ λίθο, κατά το ανάλογο άλλων επιγραφών της Ελευθέρνας⁴ και άλλων πόλεων της Κρήτης⁵.

Στην αρχή του στίχου 2 (ίσως και του 4) η συμπλήρωση *[άν]πιμολίοι*, ευκτική πιθανόν υποθετικής πρότασης, είναι μάλλον βέβαιη. Το εμπρόθετο ρήμα *άμφιμωλέω* (*άνπι-* στην Δωρική διάλεκτο της Κρήτης) εμφανίζεται μόνο τρεις φορές στις Κρητικές επιγραφές, όλες στη νομική επιγραφή της Γόρτυνας⁶, εξαιτίας της πολύ συγκεκριμένης σημασίας που απέκτησε η σύνταξη του ρήματος με δοτική προσώπου (*άμφιμωλέω τινί* ή *μωλέω*

άμφι τινί), όπως έδειξε πειστικά ο Angel Martinez-Fernandez, δηλαδή «διεκδικώ/αγωνίζομαι δικαστικά»⁶. Συνεπώς, αυτή η ιδιαίτερη σημασία του ρήματος το οποίο εμφανίζεται στο στίχο 2 της επιγραφής κατατάσσει το κείμενο στις νομικές επιγραφές διαδικαστικού περιεχομένου.

Στον στίχο 4 δεν είναι βέβαιο αν πρέπει να συμπληρωθεί η υποτακτική ενεστώτα του μωλέω με την ίδια πρόθεση όπως στο στίχο 2, ή με άλλη πρόθεση, ούτε αν το ρήμα ανήκει στην απόδοση της υποθετικής ή σε άλλη πρόταση, πιθανώς αναφορική, όπως στην IC IV.72 ix.19-20. Εξίσου πιθανή όμως είναι και η συμπλήρωση *[τάδε ή όρκον τε]λίοντι*⁷, οπότε ό,τι ακολουθεί πρέπει να αναγνωρισθεί είτε ως καινούρια πρόταση, είτε ως συμπλήρωμα της πρότασης που προηγείται αντίστοιχα. Τα γράμματα που ακολουθούν παρουσιάζουν προβλήματα ανάγνωσης. Δύο αποσπασματικές επιγραφές διασώζουν την ίδια σχεδόν ακολουθία γραμμάτων: από την Αξό [IC II.v.3 στ. 2]: *[-]ονεσ οτιμ[-]*, και από τη Γόρτυνα [IC IV.154 στ. 2]: *[-]ότιμι δε[-]*. Έτσι, η πιθανότερη ανάγνωση είναι *οτιμ<ι> δ' άπ.*, αν και η κατάληξη της δοτικής του όστις δεν εκθλίβεται και συνήθως ακολουθεί δυνητική υποτακτική με το *κα*, όπως στην IC IV.72 vii.51-2, viii.7, 12, 19-20, 32 (Bile 1988, 206-208).

Στον στίχο 6 οι πιθανότητες χωρισμού είναι περισσότερες από μία: *μο τόν μή ν* (όπως και στον στίχο 2), ή *μο τόν μην*, ή *μοτον μή ν*, ή *μοτον μην*, οπότε μάλλον πρόκειται για ένα από τα επίθετα: *[- από]μοτον* [IC IV.72.xi.28], *[- έπό]μοτον* [IC IV.8.e-f.1] ή *[- όρκό]μοτον* (πρβλ. IC IV.8.i.1).

Αν και αποσπασματική, η νέα αυτή επιγραφή από την Ελευθέρα είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η εύρεσή της στη θέση Νησί της Ελευθέρνας αποτελεί την πρώτη διαπιστωμένη επιγραφική μαρτυρία του τέλους της αρχαϊκής εποχής και των κλασικών χρόνων από την συγκεκριμένη περιοχή (βλ. και σημ. 1), όπου μάλλον υπήρχαν δημόσια οικοδομήματα ή ιερά, στα οποία οι Ελευθερναίοι ανέγραφαν και/ή αφιέρωναν τις νομικού περιεχομένου επιγραφές τους (βλ. και σημ. 4). Επιπλέον, στο κείμενο διασώζεται το κατεξοχόν δικανικό ρήμα *άμφιμωλέω τινί*, το πρώτο παράδειγμα στις νομικές επιγραφές της Ελευθέρνας, γνωστό μέχρι τώρα μόνον από τη νομική επιγραφή της Γόρτυνας, το οποίο υποδηλώνει ότι πρόκειται για τμήμα νομικής διάταξης διαδικαστικού περιεχομένου.

Γιάννης Τζιφόπουλος

¹ Αν και δεν αποκλείεται μερικά κείμενα του επιγραφικού συντάγματος (corpus) της Ελευθέρνας [IC II.xii] να προέρχονται από τη θέση Νησί, εντούτοις γνωστές από τη θέση αυτή είναι δύο μόνον επιγραφές, οι οποίες βρέθηκαν στα βορειοδυτικά του στυλοβάτη του κλασικού περιβόλου στο Νησί, και για τις οποίες βλ. van Effenterre 1991, 11-15, 24-30, αρ. E3-E4, πίν. 3-4. Όπως έδειξε ο Χανιάτις 1995, πρόκειται για δύο συνθήκες συμμαχίας μεταξύ Ελευθέρνας και Φαιστιάδων μέσω των μέσων του 3ου αι. π.Χ., και Ελευθέρνας και Κνωσού που χρονολογείται πριν τα 250 π.Χ.

² Η λέξη *έναρως*, *δ έν άρσ άν*, απαντά μόνο σε επιγραφή από την Ίτανο [IC III.iv.6 στ. 6-7] του 3ου αι. π.Χ. βλ. Bile 1988, 117, 182, σημ. 130, 185, 352· Chaniotis 1996, 235, σημ. 1364.

³ IC II.xii [Eleutherna], 1-19 και van Effenterre κ.ά. 1991, 17-23 αρ. E1-2.

⁴ Η βιβλιογραφία για τις νομικές επιγραφές στην αρχαϊκή Ελλάδα και τα συνακόλουθα ζητήματα που θέτουν είναι τεράστια. Βλ. ενδεικτικά τις πρόσφατες μελέτες με εκτενή βιβλιογραφία: Hölkeskamp 1992a· του ιδ. 1992b· Thomas 1995. Για την Κρήτη και τη συνήθεια αναγραφής κειμένων σε στίχους ιερών και/ή δημοσίων κτιρίων βλ.: van Effenterre 1994· Gehrke 1997· Whitley 1997· του ιδ. 1998· Hölkeskamp 1999, 73-77, 87-97, 107-109, 117-128, 149-150, 198-202, 228-230, 232, 237-239, 262-285 καθώς και τις ανακοινώσεις στο πρόσφατο Συνέδριο *Η Μεγάλη Επιγραφή της Γόρτυνας: 120 χρόνια από την ανακάλυψή της*, Αθήνα - Άγιοι Δέκα 25-28 Μαΐου 2004 [υπό έκδ.].

⁵ IC IV.72 i2, vi.27, ix.19-20. Στην ίδια επιγραφή εμφανίζεται α τύπος: *άπομολίοι* [IC IV.72 ix.18-9, ix.18-9] και τα επίθετο *άπιμολος* «διάδικος» [IC IV.72 x.27-8], ενώ στην IC IV.57 στ. 9 ο τύπος *άπιμολος*. βλ. επίσης Willetts 1967, ad loc. και Bile 1988, 234.

⁶ Martínez-Fernández 1991: η νομική χρήση του ρήματος προέρχεται από την στρατιωτική χρήση μιας ανάλογης έκφρασης η οποία απαντά ήδη στην *Ιλιάδα* (Π 565, Γ 70) *μάχομαι άμφι τινί*. βλ. επίσης Willetts 1967 ad loc. και Bile 1988, 351.

⁷ Το ρήμα απαντάται σε τρεις Κρητικές επιγραφές: σε δύο από την Αξό [IC II.v.1 στ. 12: *[τά]δε δε τέλιοντι*, και 3 στ. 5: *[-] τέλιοντι [-]*], και σε μία από την Ίτανο [IC III.iv.7 στ. 1-2: *[όρ/κον τε]λίοντι τοί άρχοντες* κλη. και πρβλ. στ. 9-10], όπου μάλλον είναι βέβαιη η χρήση του για την τελετή της αρκαμοσίας.